

A KETTŐS HONFOGLALÁS ELMÉLETÉNEK NÉHÁNY TELEPÜLÉS-
TÖRTÉNETI PROBLÉMÁJA

MADARAS LÁSZLÓ III. éves történelem-régész szakos hallgató

Az elmúlt években LÁSZLÓ GYULA professzor egy igen érdekes elméletet dolgozott ki a magyar honfoglalás kérdésével kapcsolatban. Az eddigi feltételezésekkel ellentétben ő nem egy, hanem két magyar betelepülést vél felismerni. A Kárpát-medence régészeti anyagát vizsgálva a kutatás felismerte, hogy az avarkor emlékei két nagy, egymástól független csoportba oszthatók. Ugyanakkor világossá vált az is, hogy ezek időben követik egymást, s a fiatalabb az ún. griffes-indás csoport.¹ LÁSZLÓ GYULA szerint a VII. század második felében egy nagyarányú honfoglalással kell számolnunk.² Ezt alátámasztja SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU professzor véleménye, aki erre az időre - 670 tájára - teszi Kuvrát negyedik fiának Kubernek és népének megtelepedését a Kárpát-medencében.³ LÁSZLÓ GYULA a griffes-indások és a magyar népesség között próbál összefüggéseket kimutatni. Eközben megállapítja, hogy a magyar nyelvészet és régészet eredményei között néha ellentmondások mutatkoznak /pl. finnugor nyelv, törökös régészeti kultúra/.

LÁSZLÓ GYULA véleményét térképre is kivetítette. Első 2 térképének főbb tanulságait ő maga így foglalja össze:

Az egyes számú térkép tanulságai

"Általában a griffes-indás temetők a régi magyar nyelvhatárral feltűnően egybeesnek... feldolgozott temetők közül 160 szinmagyar helynevek területéről, 50 vegyes magyar-szláv területéről való s mindössze négy található tiszta szláv helyne-

vek között. A griffes-indás temetőknél és a magyar helyneveknek ez a törvényszerű kapcsolata kétségtelenné teszi - legalábbis számomra - hogy Árpád magyarjai /a »türkök«/ igen jelentős magyar népeiséget /az »onogurokat«, talán ebből származó nevünk a szlávoknál kapta volna meg külföldi formáját?/ találtak itt a honfoglaláskor."4

A kettős számú térkép tanulmányai

"Az 1. számú térkép népeiséget jelző alaptérképe a 2. térképről elmaradt, mert mondanivalója annak a régi felismerésnek az ellenőrzése, amely szerint a honfoglalók és a »kései-avarok« települései, legalábbis nagy tömbjeikben kiegészítik egymást. Tizenkét olyan szállásterületet sikerült megállapítanom ahol Árpád magyarjai megtelepedtek, de ahol »kései avarok« előzmény egyáltalán nem volt, vagy csak szórványosan. Ezek a következők:... 1. Szabolcs megye, 2. Az Ipoly felső folyása, 3. A Csallóköz, 4. A Duna-kanyar pannoniai szeglete, 5. A Rábamente, 6. Északkelet-Somogy, 7. Északnyugat-Baranya, 8. Üllő és Solt környéke, 9. Bácska északi területei, 10. Csongrád és Békés határterületei, 11. A Temes középső folyása mentén, 12. A Küküllők közén."5

LÁSZLÓ GYULA megemlíti térképeinek hibaforrásait is: "1. Sem az okleveles anyag sem a régészeti anyaggyűjtés nem teljes. 2. Térképünkön az összes griffes-indás lelőhely rajta van, jóllehet ezeknek nyilván csak kis része élte meg a X. századot. 3. ...még nem tisztázott dolog, hogy honfoglaláskori temetőink két nagy csoportja /a vezető rétegé és a köznépe/ származást /tehát részben nyelvet/ illetően hogyan oszlik meg. 4. Miért hagyták lakatlanul a késői avarok - korai magyarok - a

zokat az óriási területeket, amelyeken később Árpád magyarjai megtelepedtek?"⁶

Ezen kétségek figyelembe vételével vonja le LÁSZLÓ GYULA azt a végkövetkeztetést, hogy 670 körül a magyarok első hulláma, 896-ban pedig a magyarok második nagy csoportja telepedett meg a Kárpát-medencében. "Voltaképpen a legdöntőbb az első két térképpel kapcsolatban az, hogy a griffes-indás lelőhelyek és a magyar nyelvi határ fedik egymást."⁷ A magyar nyelvterületet LÁSZLÓ GYULA KNIEZSA ISTVÁN XI. századi népességtérképe alapján tüntette fel.⁸

Dolgozatunk célja annak megvizsgálása, hogy KNIEZSA térképe alkalmas-e arra, hogy adatait, illetve az egész térképet mintegy két évszázaddal korábbi állapotokra vonatkoztassuk.

KNIEZSA ISTVÁN a következőket írja munkája előszavában: "Munkánkban arra a kérdésre igyekszünk feleletet adni, hogy Magyarország területének melyik részén milyen nyelvű népek laktak a XI. században... dolgozatunk legfontosabb része a magyar szállásterületekkel foglalkozik... Az egyéb népekre vonatkozó fejezetekben viszont tekintetbe esik az a kerek két évszázad, amely a honfoglalás óta a XI. századig lefolyt. Ez idő alatt ugyanis Magyarország népi összetételében igen nagy eltolódások történhettek. Egyes népelemek a természetes szaporodás és az esetleges hozzávándorlás folyamán lényegesen megnövekedhettek, mások viszont, különösen a kisebb néptörödékek, teljesen fölszivódhattak."⁹

Már KNIEZSA ezen mondatai erősen elgondolkoztatóak, ám ezzel együtt a magyar szállásterületeket még minden különösebb

probléma nélkül visszavetithetnénk a honfoglalás korára. Éppen ezért meg kell vizsgálnunk, milyen adatok alapján állította össze KNIEZSA a magyar szállásterületeket.

1. Történeti források: A honfoglaló törzsek szállásterületeire vonatkozó adatok. ...¹⁰
2. Nyelvészeti bizonyítékok: a/ A XI. századból, legkésőbb a XII. század elejéről származó forrásokban előforduló magyar eredetű hely- és személynevek.
b/ A legrégebb királyi vármegyéink magyar nyelvű központjai.¹¹
c/ A honfoglaló magyar törzsek neveiből alakult helynevek.

3. Régészeti bizonyítékok: A honfoglaló magyarság lovas kulturája, sajátos művészete, temetkezési ritusa élesen különbözik minden más, ez időben itt lakó népétől.¹² A munka gerincét a nyelvészeti bizonyítékok alkotják, s ezeket az adatokat egészítik ki a régészeti és bizonyos földrajzi érvek. Néhány esetben amikor a megfelelő nyelvészeti anyag nem állt a rendelkezésére, akkor ezek a bizonyítékok kerültek előtérbe.

KNIEZSA bizonyítási anyagával kapcsolatban az alábbi megjegyzéseket tesszük:

1. Történeti források: Itt, KNIEZSA HÓMAN BÁLINT eredményeit vette figyelembe. Ám nemcsak HÓMAN foglalkozott a honfoglaló magyar törzsek megtelepülésével, ezek eredeti szállásterületeinek rekonstrukciójával. Rajta kívül még KARÁCSONYI JÁNOS¹³ és MOÓR ELEMÉR¹⁴ is szerkesztett egy-egy olyan térképet, amelyek a törzsek elhelyezkedését ábrázolták. Mindhárom kutató más-más eredményre jutott.¹⁵ KARÁCSONYI és MOÓR a helynevekből indultak ki, míg HÓMAN az elbeszélő forrásokat tette meg munkája alapjául. Az elbeszélő forrásoknál azonban mindig

fennáll az a veszély, hogy adatok visszavetítésével állunk szemben. Éppen ezért a HÓMAN-féle letelepülési térképet /egyébként a másik kettőt is/ nagy elővigyázatossággal kell kezelnünk, s egy újabb térkép alapjául felhasználnunk.

2. Nyelvészeti források: A nyelvészeti források közül a két legfontosabb csoport az oklevelek helynévanyaga és a honfoglaló törzsek neveiből alakult helynevek. Ezek szám szerint is olyan tulsúlyban vannak a harmadik forráscsoporttal szemben, hogy főleg ezekre kell helyezni a fő hangsúlyt. KNIEZSA ISTVÁN 11 oklevelet használt fel. Ezek a következők:¹⁶

1. 1001/1119, a veszprémvölgyi apátság alapítólevele
ÓMO 15-16;
2. 1001, a pannonhalmi apátság alapítólevele
PRT I. 598;
3. 1002/1295, a veszprémi püspökség alapítólevele
PRT I. 598-90;
4. 1009/1235/1350/1404, a pécsi püspökség alapítólevele
KARÁCSONYI, Szent István király oklevelei
40-1;
5. 1055, a tihanyi apátság alapítólevele
PRT X. 487-95;
6. 1067/1267, a százdi apátság alapítólevele
W. I. 24-27;
7. 1075/1124/1217, a garamszentbenedeki apátság birtokainak összeírólevele MonStr I. 53-60;
8. 1086/XII. század, a bakonybéli apátság birtokainak összeírólevele PRT VIII. 267-72;

9. 1093, a pannonhalmi apátság birtokainak összeírólevele
PRT I. 590-92;
10. 1113, a zoborhegyi apátság birtokainak összeírólevele
PRT I. 590-92;
11. 1121/1420, az almádi monostor alapítólevele
MNY. XXIII. 360-65;¹⁷

Nagyon helyesen nem veszi fel KNIEZSA az elbeszélő források adatait, hiszen ezeknél állandóan számolnunk kell a visszavetítés lehetőségével. Kivételt csupán a víznevekkel tett, ezeket a későbbi előfordulás ellenére is felveszi adattárába. A felsorolt oklevelek közül a szakirodalom kettőt nem fogad el kétségtelen hitelűnek. E két oklevél, az 1075/1124/1217, a garamszentbenedeki apátság alapítólevele¹⁸ és az 1086/XII. század, a bakonybéli apátság birtokainak összeírólevele.¹⁹ A garamszentbenedeki alapítólevél esetében számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy az adatok között koraiak és kései keverednek. S mivel nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy melyik adat a korai és melyik a késői hozzájárás, ezért célszerűnek látszik adatait mellőzni még akkor is, ha így az esetleges korai adatokat is elveszítjük. A másik oklevél esetében még rosszabb a helyzet. Ebben az esetben a szakirodalom egyértelműen a hitelesség ellen foglal állást.

A két gyanus, illetve hamis oklevél kirekesztésével 36 helynevet kell a továbbiakban figyelmen kívül hagynunk.

Ezek után vizsgáljuk meg a törzsnevekből keletkezett helyneveket, mint a nyelvészeti források másik lényeges összetevőjét. CONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS történeti munkájában megemlékezik a "türkök" hét törzséről. Ezek a következők: Nyék,

Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi, sőt megemlíti a kabarok három törzsét is. E törzsnevek megtalálhatók helyneveink között. A törzsnevekből keletkezett helyneveket KNIEZSA felveszi adattárába. Az ilyen típusu helyneveknek négy tulajdonságát említi meg: "1. Az ország területén szétszórva található, 2. Személynévként nem fordulnak elő, 3. Előfordulásuk sehol sem lépi túl a többi adat által igazolt magyar nyelvterület határát, 4. Környezetük mindenhol jellegzetesen magyar."²⁰ A helynevek kialakulásának időhatárait a következőképpen huzta meg: "1. A felsorolt adatok semmiképpen sem lehetnek a XI. századnál régebbiek, 2. Az egész országban való szétszórtságuk, különösen a magyar nyelvterület szélein... a törzsek bomlásának kezdeténél, azaz a X. század végénél nem lehetnek korábbiak."²¹

S mivel szerinte a törzsnevekből keletkezett helynevek személynévként nem fordulnak elő, akkor is korai helynevekre gyanakszik, ha a helynevet egyébként csak az újkorból ismerjük. KRISZTÓF GYULA hívta fel figyelmünket arra, hogy e helynévadási típus egészen a késői századokig aktív, tehát elméletileg azokat a "törzsnevekből" keletkezett helyneveket, amelyeknek nincs középkori említésük, nem célszerű felvenni adattárunkba. KNIEZSA a hét törzsenév mellé még felvesz kettő olyan helynevet, amelyek hasonlóan viselkednek mint a törzsnevekből keletkezett helynevek. Ezek a Tárkány és a Varsány. Csakhogy más kutatóknál más helynevek viselkednek ugyanugy, mint az előbb említett helynevek. LÁSZLÓ GYULÁNÁL²² a Tárkány, a Varsány és a Székely; MOÓR ELEMÉRNÉL²³ a Tárkány, a Varsány és a Székely; GYÖRFFY GYÖRGYNÉL²⁴ a Berény, a Ság, a Varsány és az Órs; s ezeken

kivül még meg lehet említeni a Ladány helynevet is.²⁵ Amint ez a felsorolásból kitűnik a választék eléggé nagy. Éppen ezért az ilyen "áltörzsneveket" is ki kell rekesztenünk a további vizsgálódásunkból.

A törzsnevekből keletkezett helynevek keletkezési módjával már több kutatónk is foglalkozott: KARÁCSONYI JÁNOS, MOÓR ELEMÉR, GYÓRFFY GYÖRGY.²⁶ Ugy tűnik a helyes megoldáshoz legközelebb GYÓRFFY GYÖRGY került, amikor a várjobbágyság kialakulásának folyamatát összekapcsolta a törzsnevekből keletkezett helynevek kialakulásának folyamatával.

KNIEZSA adattárába 225 ilyen típusu helynevet vesz fel. Ezek megoszlása a következő: 25 Nyék, 30 Megyer, 21 Kürt, 19 Gyarmat, 24 Tarján, 25 Jenő, 41 Kér, 40 Keszi. A helynevek ellenőrzését megkönnyítette az Acta Historicában megjelent adattár.²⁷

A 225 helynévből nem lehetett azonosítani 18-at,²⁸ s egy esetben az idevonhatósággal volt probléma /1406: Jenőfalva, SZO 1. 101. Csikjenőfalva; KRISTÓ-MAKK-SZEGFÜ: i. m. 36./

Az ilyen típusu helynevek nagy számban fordulnak elő a Kisalföld ma Szlovákiába eső részén, míg Erdélyben és a Duna-Tisza közén feltűnően kis számban, holott a honfoglalás kori régészeti anyag a Duna-Tisza közén igen jelentős. Ennek a "hiánynak" az oka az lehet, hogy eléggé kevés oklevél maradt ránk az említett területekről.

A magyar honfoglalás korában ezek a helynevek még nem léteztek, keletkezési idejük optimálisan számolva is csak a X. század közepe, de inkább második harmada. Éppen ezért az ilyen típusu helynevekből a honfoglalás települési

viszonyaira következtetni csak igen nagy körültekintéssel szabad.

A következőkben olyan helynevekről kell beszélnünk, amelyek alapját szláv jövevényszavak képezik. Ezekre a helynevekre az a jellemző, hogy megőrizték a szláv nazálist, tehát átvételük olyan időszakban történt, amikor még a szlávban megvolt az említett hang. A nazálisok a magyarság szomszédságában élő szláv népeknél már igen korán, a X. század végén elvesztették nazalitásukat. Ha tehát a magyar alakban megvan a nazális, akkor ez kétségtelenül arra mutat, hogy a magyarság ezt a nevet a X. század folyamán, illetve - mivel a hangfejlődés nem mindenütt megy végbe egyidőben - legkésőbb a XI. század közepéig vette át.²⁹ Felvette még KNIEZSA ISTVÁN adattárába azokat a helyneveket is, "amelyek pusztán szláv személynevekből alakultak, tehát magyar képzésűek. Az alapjukat képező szláv személynevekben megőrzött orrhangú magánhangzó azonban arra mutat, hogy a helynév mindenesetre még a szláv nazális eltűnése előtt, vagyis a X-XI. század határán alakult."³⁰ Ez a csoport tehát névtipológiai alapon került felvételre az adattárba. A pusztán személynevekből alakult helyneveket KNIEZSA névtipológiájában nagyon korainak határozta meg. Jellegetesen magyar névadási típusnak tartja Kelet-Európában.³¹

INCZEFY GÉZA szerint az a nomád szemlélet az alapja az ilyen típusu helynévadásnak, hogy a nomád magyarok még nem az állandó szállást, hanem a személyt keresték fel, s róla nevezték el a lakhelyet.³² Az újabb kutatások azonban rámutattak arra, "hogy pusztán személynevekből nemcsak az Árpád-korban keletkeztek helynevek, hanem a későbbi századokban, és még ma is sze-

repet játszik e mód névadásunkban.³³ Éppen ezért ezt a csoportot mindenképpen mellőznünk kell.

KNIEZSA ezenkívül említ még néhány hangtani kritériumot is, amelyek a X-XI. századra utalnak. Ezek között megemlíthetjük a szláv c→magyar t, szláv c→magyar cs, szláv z→magyar s, hangváltozásokat. Az északi területek felé van még egy hangtani sajátosság, melynek kormeghatározó szerepe lehetett. Ez a hangváltozás a szlovák g>h átalakulás, mely a XII. század folyamán ment végbe, s a XIII. század elején fejeződött be. A szláv eredetű felvidéki magyar helynevek tehát, amelyekben a g megmaradt, a XII. század vége előtt kerültek be a magyarba. Azoknak a szlovák helyneveknek, amelyekben a magyar g-nek h felel meg, legkésőbb a XII. század előtt szintén meg kellett lenniük. Valamivel korábbi időkre mutatnak azok a magyar helynevek amelyekben a magyar -nak a szlovákban h felel meg, mert a magyarban a a XII. század közepe táján eltűnt. A szlovák h azt mutatja, hogy ezeket a helyneveket a szlovákok még a magyar eltűnése előtt vették át.³⁴

Ezen hangtani megfelelések mind a XI. században jelentkeznek, tehát ezekből sem igen lehet településtörténeti tanulságokat levonni a honfoglalás korára vonatkozóan.

Az előzőekben felsorolt szláv alapszóból képzett helynevek KNIEZSA ISTVÁNNÁL mint magyar helynevek szerepelnek. Ez a XI. századra elfogadható, ám a magyar honfoglalás korában e helynevek még nem jelezhetnek magyar etnikumot. Ugyanis ezek a "magyar" helynevek 896-ban még semmiképpen sem lehettek magyarok, tehát ezekből településtörténeti tanulságokat levonni a magyar szállásterületekre vonatkozóan nem lehet. Így ismét

mellőznünk kell 74 adatot.

Ha ezek után megnézzük azt, hogy KNIEZSA 198 helynevéből csupán 80 marad, tehát a helynevek több mint 60 %-ának visszavetítése nem lehetséges illetve bizonytalan, nem egyértelmű, ugyanakkor a törzsnevekből keletkezett helyneveket sem lehet kivétel nélkül, vitathatatlanul és minden esetben a honfoglalás korára vonatkoztatni, világossá válik, hogy a XI. századi magyar szállásterületek 896-os állapotokra való változatlan visszavetítése módszertanilag helytelen.

Magyarország másik jelentős etnikuma a szlávok voltak. Róluk a következőket mondja KNIEZSA: "A mi feladatunk tehát annak a megállapítása, hogy Magyarország területén a későbbi adatok által igazolt szláv népesség hol lakott a XI. század folyamán... Hogy ezek a XI. századi szlávok a honfoglaláskor itt talált szlávok utódai-e, vagy pedig csak a X-XI. század folyamán költöztek be mai területükre, arra vonatkozóan csak kivételesen van valami támpontunk, így erre a kérdésre nem térhetünk ki."³⁵

KNIEZSA ezen mondatai nyilvánvalóvá teszik, hogy a másik nagy etnikum szállásterületeit sem lehet egyértelműen a honfoglalás korára visszavetítenünk. Éppen módszertanilag hibás dolog erre a térképre a griffes-indás lelőhelyeket felveszítetnünk, s az így nyert térképből következtetéseket levonnunk.

Ezek után szeretnénk még bemutatni két térképet az előzőekben elmondottak igazolására.

Az utóbbi évtizedek régészeti kutatása lehetővé tette egy olyan térkép elkészítését, amelyen a X. századi magyar

régészeti lelőhelyek szerepelnek. A rendelkezésünkre álló ösz-
szefoglaló munkákból³⁶ ma már jól el lehet különíteni a X. szá-
zadi magyar régészeti anyagot az Árpád-kori leletanyagtól. U-
gyanakkor megfelelő számú lelőhelyet is ismerünk egy ilyen tér-
kép elkészítéséhez. A régészeti anyagon kívül rendelkezésünkre
áll az Acta Historicában megjelent helynévkataszter, amelyből
ki lehet emelni egy teljesebb listáját a törzsnevekből kelet-
kezett és egykorú oklevelekkel datált helyneveknek. LÁSZLÓ GYU-
LA térképein szerepelnek a griffes-indás lelőhelyek. Ezen ada-
tokat felhasználva két térképet készítettünk. Az alaptérképül
ÉRY KINGA és KRALOVÁNSZKY ALÁN által szerkesztett térképet hasz-
náltuk, mely a régészeti leletkataszter térképe.

Azért ezt használtuk, mert így minden nehézség nélkül és nagy
pontossággal vehettük fel térképeinkre a X. századi magyar te-
metőket és a törzsnevekből keletkezett helyneveket. A griffes-
indás lelőhelyeket pedig LÁSZLÓ GYULA kettős számú térképe a-
lapján vettük fel.

Térképeinken 225 griffes-indás lelőhely szerepel. Ez
a szám valamivel kevesebb mint LÁSZLÓ GYULA térképein szerep-
lő lelőhelyek száma, ami abból adódik, hogy ő feltüntette a
legnyugatibb lelőhelyeket is. /Kárpát-medencén kívülieket/
A törzsnevekből keletkezett helynevek száma 281, míg a térké-
pen szereplő X. századi magyar régészeti lelőhelyek száma 504.

A X. századi magyar sirleleteket tartalmazó anyagának
alapját a régészeti leletkataszter adja. Ebben azonban együtt
szerepelnek a honfoglalás- és kora- Árpád-kori sirleletek. Te-
hát első feladatunk a kettő szétválasztása. E munkánkban a fő
irányadó SZÓKE BÉLA: A honfoglaló- és kora- Árpád-kori magyar-

ság régészeti emlékei c. műve volt. E mű alapján a vezető- és középréteg anyagának elkülönítése nem okozott különösebb problémát. Jóval nehezebben ment ez a köznép esetében, ám itt is vannak olyan támpontok, amelyek utbaigazíthatnak. Ezen temetők leletanyaga szegényesebb, amit a sok melléklet nélküli sir jelez. A temetők leletanyaga általában a X. században kezdődik és átnyulik a XI. századba. Ezt a késői időszakot azok a sírok jelölik, amelyekben első Árpád-házi királyaink pénzei találhatóak. Egyes köznépi temetők korai szakaszában még lovas temetkezésekkel is találkozunk, s egyes tárgyaik közvetlen párhuzamát olyan temetőkből ismerjük, amelyek magyar voltához semmi kétség nem férhet.³⁷ Az anyag szétválasztását elősegítette az un. S-végű hajkarika is. A karikával kapcsolatban már nagyon sok és egymástól lényegesen különböző vélemény alakult ki a szakirodalomban. A kutatók többségének véleménye egy ponton nagyon közel van egymáshoz. Ez pedig a karika megjelenésének idejére vonatkozik. A kutatók többsége ezt a X. század második felében határozza meg.³⁸ Azon temetők, amelyekből az S-végű hajkarika hiányzik, elméletileg fiatalabbak mint az S-végű hajkarikás temetők. Persze ebben az esetben is részletesen meg kell vizsgálnunk a temető egyéb mellékleteit. Térképeinken nem szerepelnek az ismeretlen lelőhelyekről származó emlékek és azok az anyagok, amelyeknél nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy sírból, vagy pedig szorványleletből származnak-e. Az 1960 óta ásott lelőhelyeket a Régészeti Füzetek ásatási jelentéseiből vettük át. Feltüntettük az ANTON TOCIK által publikált délnyugat-szlovákiai lelőhelyeket is.

Egyes számú térképünkön a griffes-indás és a X. szá-

zadi magyar régészeti lelőhelyek szerepelnek. Innen leolvashatjuk azt, hogy LÁSZLÓ GYULA ama felismerése, hogy a griffes-indás lelőhelyek és a honfoglalás kori magyarság szállásterületei nagy tömbjeikben kiegészítik egymást, csak részben fedik a valóságot. Semmiképpen sem állja meg a helyét ez a megállapítás az Alföld, de főleg a Duna-Tisza közén, a Maros-Körös-Tisza által határolt területen, valamint a Tisza felső folyásának a vidékén. Talán helytálló a megfigyelés a Dunántul északi felén, ahol a Balaton környéki, valamint a Morva folyó és Fertő tó közötti területek griffes-indás tömbjei és a Rába-Duna-Fertő, valamint a Vég-Nyitra-Zsitva közötti magyar területek talán kiegészítik egymást.

Itt csupán annyi a probléma, hogy a magyarok egyáltalán nem szállták meg későbbben sem azt a területet, amely a Vágtól nyugatra terül el.

Kettes számú térképünkön a griffes-indás lelőhelyek, a X. századi magyar sirleletek és a törzsnevekből keletkezett helynevek szerepelnek. E térkép tanulságai teljesen alátámasztják ama megállapításunkat, hogy KNIEZSA ISTVÁN térképét nem lehet mechanikusan visszavetíteni a 896-os állapotokra. Ugyanis erről az olvasható le, hogy egyes területeken, ahol nagy számban fordulnak elő a törzsnevekből keletkezett helynevek, ott egyszerűen nem találunk X. századi magyar régészeti emlékeanyagot. Ilyen területek pl. a Zsitva és Ipoly folyók közötti terület, az Al-Duna vidéke, a Balatontól délre fekvő területek. Feltűnő, hogy ezek a vidékek szinte kivétel nélkül a peremterületeken találhatóak. KNIEZSA ISTVÁN térképén ezek a területek magyar szállásokként szerepelnek, ami érthető is, hi-

szen KNIEZSA a törzsnevekből keletkezett helyneveket, mint alapvető fontosságú forráscsoportot használja. Ezen ellentmondás - tudniillik az, hogy a XI. századi magyar településterület nagyobb mint a X. századi magyar sirleletek által határolt terület - azt sugallja, hogy a honfoglaló magyarok kisebb területeket szálltak meg, mint amit a magyarok a XI. században laktak. Az ilyen területek aránya a további kutatásokkal egyidőben csökkenhet, de meglétük akkor is figyelemre méltó. E területek birtokba vétele talán kapcsolatba hozható azal a belső migrációs folyamattal, amelynek beteljesedését KRISTÓ GYULA a XI. század 60-as éveire helyezi.³⁹

Ismételten áttekintve az anyagot megállapíthatjuk, hogy KNIEZSA ISTVÁN térképének mechanikus visszavetítése módszertanilag nem helyes. E megállapítás LÁSZLÓ GYULA elméletének egy igen lényeges bizonyítékát kérdőjelezi meg módszertani szempontból. Az elmélet többi bizonyítékát is hasonló módszerességgel kell ezután megvizsgálni.

Jegyzetek

1. Meg kell említenünk, hogy az avarokor időrendjének kérdésében nincs teljes egyetértés a kutatók között. Legutóbb BAKAY KORNÉL adott hangot ama nézetének, hogy az avar kori régészeti leletanyagot egyidősnek kell tekinteni, s nem helyes az anyagnak a korai és késői felosztása. Dolgozatunkban nem térhetünk ki az avarokor időrendjének problémájára, de mivel LÁSZLÓ GYULA elmélete egyértelműen a második avar hullám és a honfoglaló magyarok között mutat ki összefüggéseket, ezért mi is ilyen értelemben használjuk majd a fogalmakat. Amennyiben az egyidejűség igazolódna - amely ma még egyáltalán nem meggyőző - úgy a "kettős honfoglalás" elméletén jelentősen módosítani kellene.
2. LÁSZLÓ GYULA: A "kettős honfoglalás"-ról AÉ 97. /1970/ 163.
3. SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Kuvrát fiának Kubernek a története és az avar kori régészeti leletanyag. Antik Tanulmányok XV. /1968/ 84-87.
4. LÁSZLÓ GYULA: Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásról. Valóság XIII. /1970/ 1. szám 59.
5. LÁSZLÓ GYULA: Kérdések... Valóság. XIII. /1970/ 59.
6. LÁSZLÓ GYULA: A "kettős honfoglalás"-ról AÉ 97. /1970/ 166-167.
7. LÁSZLÓ GYULA: A "kettős honfoglalás"-ról AÉ 97. /1970/ 168.
8. KNIEZSA ISTVÁN: Magyarország népei a XI. században. Serédy Jusztinián /szerk./ Emlékkönyv Szent István király halálának kilenszázadik évfordulójára. Bp. 1933. 2. kötet 367-472.

9. KNIEZSA ISTVÁN: i.m. 367.
10. HÓCMAN BÁLINT: A honfoglaló törzsek megtelepülése Turul XXX. /1912/ 89-114.
11. PAULER GYULA: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. 53-56.; 403-405.
12. KNIEZSA ISTVÁN: i.m. 369-73.
13. KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzet honalapítása 896-997., 16-20.
14. MOÓR ELEMÉR: A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete. Szegedi Muzeumi kiadványok I. 13. Szeged, 1944.

15. KARÁCSONYI JÁNOS eredményei a következők: Árpád törzse a Megyer a Dunántulnak azt a részét kapta, amelyen később Fejér és Tolna vármegyék, továbbá Veszprém megyének a Bakonytól délre eső része terültek el. Kürtgyarmat a Duna-Tisza köze, fel egészen a Sajóig és a Mát-ra-Bükk hegységig. Tarján a Garamtól a Kis-Kárpátokig. Kér a Rába mente, vagyis a Bakony és a Duna közé eső rész.

Nyék a Temesköz, a Dunától fel a Marosig. Gécz a Körösköz, a Marostól föl a Hármas-Körösig és a Jenő a Háromas-Köröstől és a Berettyótól északra egész a Felső-Tiszáig nyuló nagy, de részben homokos terület, amely akkoriban üres volt. Kazárok Somogy és Baranya megye területét kapták.

MOÓR ELEMÉR eredményei a következők: Keszi Temes alsó folyása, az alsó Tisza és az alsó Maros melléke. Megyer a középső Tisza és a középső Duna melléke, tehát Fejér és Tolna megye, Pest megye nyugati fele az egykori Pilis megye és az egykori Nógrád megyéhez tartozó

rész kivételével. Jenő a Kisalföldet szállta meg. Tarjén Szatmár és közép-Szolnok megyét szállta meg. Gyarmat a Szabolcs és Solnok közti Tisza szakaszt szállta meg. Kér csak a Körösök torkolatának területére tehető. Kürt a Dráva torkolatának vidékén kell elhelyezni. Nyék a Balaton mellékén kell az eredeti szállásterületét keresni. Kabarok valószínűleg a korai időkben a Magyarországhoz tartozó Bécsi medencében, illetve a Morva mezőn telepedtek le. HÓMAN BÁLINT eredményei a következők: Megyér a Duna két partján, a későbbi Fejér vármegye területén. Lél törzse a Duna két partján a Csallóköz területén telepedett meg, ott ahol később Esztergom és Komárom vármegyék terültek el. A harmadik törzs, amelynek fejei a főbirói /karchosz/ méltóságot viselték a későbbi Zala, Somogy, Veszprém vármegyék területén telepedett le. A negyedik törzs az Al-Duna két partján a későbbi Bodrog, Vécs, Valkó és Baranya megyék területén telepedtek meg. A magyarok egyik törzse a Körös torkolatánál telepedett le a Tisza két partján. A Kazárok törzse a Mátra alján a későbbi Bodrog és Ujvár vármegyék vidékén a Tisza két partján telepedett meg. A Szamos mentén megtelepülő törzs a régi, Árpád fejedelemmé választása előtti fővezér törzse lett volna. Az utolsó törzs pedig az Al-Duna mellett a Maros két partján telepedett le.

Ha a három véleményt összehasonlítjuk igen jelentős különbségeket fedezhetünk fel. Pl. a Kazárokat KARÁCSONYI Somogy és Baranya megyék területére helyezi, MOÓR a Bécsi medencébe és a Morva mezőre, míg HÓMAN a Mátra al-

jára. Vagy egy másik példa: a Nyék törzset KARÁCSONYI a Temesközbe helyezi, a Dunától a Marosig, MOÓR a Balaton mellékére, míg HÓMAN a Szamos mentére helyezi.

A példákat még tovább lehetne szaporítani, de úgy érezzük elég ennyi annak a bizonyításra, hogy HÓMAN BÁLINT által szerkesztett letelepedés-térkép nem az egyetlen lehetséges megoldás.

16. KNIEZSA ISTVÁN: i.m. 37o.

17. Rövidítések jegyzéke: AÉ, Archaeologiai Értesítő;

DDMÉ, Debreceni Déry Múzeum évkönyve; Fejérp, FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: Kálmán király oklevelei Bp. 1892.

/Ért. a Tört. Tud. kör./; HO, Hazai Okmánytár I-VIII.

Győr 1865- Bp. 1891.; MNy, Magyar Nyelv; MonStr, Mo-

numenta ecclesiae Strigoniensis I-II. Red. FERNANDUS

KNAUZ. Strigonii 1874-1882. III. Red. LUDOVICUS

CRESCRENS Dedek. Strigonii 1924; ÓMO, Ó-magyar Olva-

sókönyv. Összeállította JAKUBOVICH EMIL és PAIS DEZSŐ

Pécs 1929; PRT, A Pannonhalmi Szent Benedekrend törté-

nete I-XII; W, Árpádházi Új Okmánytár. Közzéteszi WEN-

CZEL GUSZTÁV Pest 186o. -Bp. 1874;

18. A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének kritikájával FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ foglalkozott. Ő a következőképpen foglalt állást: "Az eredeti oklevél valószínűleg hiteles, de a ránk maradt átíró oklevelek minden valószínűség szerint nem hitelesek, s így a ránk jutott szöveg »fides diplomatica« -jét az elmondott okoknál fogva nem ismerhetjük el." /FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: II. István király oklevelei 43./ SZENTPÉTERY IM-

RE oklevéljegyzékében a következőket írja: "Ezek szerint az oklevél bár II. István és II. András átíró oklevelei aligha hitelesek, legalábbis formulás részeiben hitelesnek fogadható el, de kétségtelen módosításokon ment keresztül." /SZENTPÉTERY IMRE: Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. 100-1270.

8./ Maga KNIEZSA is megemlíti, hogy az oklevél nem kétségtelen hitelű: "A garamszentbenedeki apátság alapítólevele a mai alakjában szintén nem kétségtelen hitelű de alapjául egy első Géza korabeli eredeti oklevél szolgált." KNIEZSA i.m. 370. 4. számú jegyzet/.

19. A bakonybéli apátság birtokainak összeírólevelét a szakirodalom egyértelműen hamisnak tartja: KARÁCSONYI JÁNOS részletesen bizonyítja forrásként megjelölt művében az oklevél hamis voltát. Mi most csak a végkövetkeztetését idéznénk: "Azt hisszük ezekből elég világos, hogy az a levél, mely a főpapi jelvények használatáról beszél, de a sandalokat nem említi, a püspök süveget pedig mitra helyett imfulának nevezi, nem lehet a XI-XII. század terméke, hanem legalábbis a XIII. századé. Világos tehát, hogy a bakonybéli 1037-ik évszámot viselő oklevél csak 1230. után készülhetett." /KARÁCSONYI JÁNOS: Szent István király oklevelei 43./ FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ a következőket írta róla: "Az állítólag 1037-ben Szt. István által a bakonybéli apátságnak adott oklevelet KARÁCSONYI-val /Szt. István kir. oklevelei 134 és köv. ll./ én is hamisnak tartom." /FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ: Kálmán király oklevelei 8. 2. számú jegyzet/ SZENTPÉTERY IMRE is hamis

- oklevélként veszi fel oklevéljegyzékébe. /SZENTPÉTERY
IMRE: Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegy-
zéke I. 1001-1270. 5./
20. KNIEZSA ISTVÁN: i.m. 371.
21. KNIEZSA ISTVÁN: i.m. 371. A részletes bizonyítás u.itt.
22. LÁSZLÓ GYULA: A "kettős honfoglalás"-ról AÉ 97.
/1970/. A 3. és 4. térképeken szerepel-
nek törzsnévként az idézett helynevek.
23. MOÓR ELEMÉR: i.m. 101-102. Itt fejti ki érveit a há-
rom kabar altörzsre vonatkozóan.
24. GYÖRFFY GYÖRGY: A magyar törzsi helynevek. Megjelent:
Névtudományi Vizsgálatok. A Magyar Nyelv-
tudományi Társaság Névtudományi konferen-
ciája 1958. Szerk.: PAIS DEZSŐ közremü-
ködésével Mikessy Sándor. Akadémia 1960.
23. "Ezek közül a magyar törzsnevekhez
hasonló elterjedést: 20-40 falunévben
való jelentkezést csak a Varsány, Órs,
Berény és Ság helynév mutat."
25. KRISTÓ-MAKK-SZEGFÜ: Adatok korai helyneveink ismeretéhez
I. Acta Universitas Szegediensis de At-
tila József Nominatae. Acta Historica.
Tomus XLIV. 4o. /A név ismeretlen eredet-
tű./
26. KARÁCSONYI JÁNOS véleménye: "Ovhatatlan volt azonban,
hogy egyes törzsökök kebelében veszekedések ne fordulja-
nak elő s így egyes családok vagy csapatok ne keressenek
menedéket a zaklatások, itt-ott életre halálra menő ve-
szekedések elől a másik törzsök területén. Itt pedig az
így keletkezett új szállásokat legegyszerűbben azon tör-
zsök nevével különböztették meg, amelyből az ilyen csa-
patok kiváltak, elmenekültek. Néhány esetben külföldi
támadások is kényszerítették a törzseket szállásaik el-
hagyására." /KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzet honala-
pitása 396-997. 16-20./

Ugy gondoljuk nem kell különösebb magyarázatot az elméletéhez hozzáfűzni világos, hogy ennél sokkal mélyebb okainak kellett lennie egy ilyen nagyarányú folyamatnak. Persze egyes esetekben ez is lehetett kiváltó ok. MOÓR ELEMÉR véleménye: "Az egyes törzsi tagok számára az elköltözés szüksége akkor következett be, amikor a közös legelők megszűnése, majd pedig a határok kitűzése miatt az egyes nemzetségek elszaporodott tagjai számára szűkké vált az eredetileg bőséges terület. Az ilyen elszegényedett nemzetségek tagjai akkor kerülhettek el az alávetést, ha feladva kétes értékű szabadságukat királyi szolgálatba léptek." A telepítéseket MOÓR honvédelmi és politikai okokkal magyarázta.

/MOÓR ELEMÉR: i.m. 16-17./

GYÖRFFY GYÖRGY véleménye: "Hogy a törzsnévi helynevek névadóit általában a jobbágyi rétegben kell keresnünk azt kétségtelenné teszi az a körülmény, hogy 14 ismert várjobbágy-nemzetség közül egy "de genere Quer", azaz Kér nemzetség, a másik "de genere Curth", azaz Kürt nemzetségből származtatta magát." /GYÖRFFY GYÖRGY: i.m. 31./

27. KRISTÓ-MAKK-SZEGFÜ: i.m. 32-38.

28. Ezek főleg olyan helynevek voltak, amelyek pontos területi elhelyezkedését nem lehetett megállapítani, illetve adatai nem szerepeltek az idézett munkában.

29. KNIEZSA ISTVÁN: i.m. 372.

30. KNIEZSA ISTVÁN: i.m. 372-373.

31. KNIEZSA ISTVÁN: Keletmagyarország helynevei 126-127.

32. **INCZEFY GÉZA:** Csongrád megye nyugati részének régi földrajzi nevei. A Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyve 1960. 40.
33. **KRISTÓ-MAKK-SZEGFÜ:** i.m. 3.
34. **KNIEZSA ISTVÁN:** i.m. 372-373.
35. **KNIEZSA ISTVÁN:** i.m. 400.
36. **FEHÉR GÉZA-ÉRY KINGA-KRALOVÁNSZKY ALÁN:** A Közép-Dunamedence honfoglalás- és kora Árpád-kori sirleletei. Leletkataszter. Régészeti Tanulmányok II. Szerk: Szóke Béla.
- ANTON TOCIK:** Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1968.
37. **BÁLINT CSANÁD:** A magyar köznép a X-XI. században. Vitéző gondolatok a kor régészeti leleteiről. Tiszatáj 26. évfolyam 1972. aug. 40-48.
38. **SZÓKE BÉLA:** Honfoglaló- és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok I. 86-87.
- KRALOVÁNSZKY ALÁN:** Adatok az un. S-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. AÉ 1956. 206-12.
- KRALOVÁNSZKY ALÁN:** Adatok az un. S-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. AÉ 1957. 175-186.
- MESTERHÁZY KÁROLY:** Az S-végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. DDME 1962-64. 95-103.
39. **KRISTÓ GYULA:** A XI. századi kercegség története Magyarországon 73-80.

